

مسائل مهم کلام اسلامی

در تاریخ پر فراز و نشیب عقاید اسلامی مسلمانان عقاید مختلفی را در راستای اعتقاد به محتوای دینی و ایمانی خود اظهار داشته و انحرافات و اشکالات فراوانی پیرامون این اظهار نظرها پدید آمده است. یافتن سر آغاز و منشأ عقاید انحرافی کلید فهم و حل بسیاری از اختلافات عقیدتی مذاهب و فرقه‌های مسلمین است؛ از این رو، توجه به ریشه‌های تاریخی مسائل مهم عقاید اسلامی و جریانهای اجتماعی و سیاسی دخیل در شکل‌گیری آنها را ضرورت دارد. باید توجه داشت که اختلاف شیعه و سنی تاریخی نیست و از همان زمان انشقاق مسلمانان در زمینه خلافت نبوی اختلاف اعتقادی چندانی بین مسلمانان ایجاد نشد و فرقه به معنای دقیق کلمه پدید نیامد و غالب مناسک و اعمال عبادی دینی با یک سبک و شیوه در بین همه مسلمانان اعم از پیروان علی بن ابی طالب علیه السلام و عامه مردم (پیروان خلافت اهل سقیفه) برقرار بود تا اینکه نخستین انشقاق و اختلاف فرقه‌ای با خروج خوارج علیه خلیفه مسلمین امیر المؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام اتفاق افتاد و آن حضرت را کافر دانستند.

الف. مسئله ایمان و کفر

خوارج

ایمان همان عمل صالح است و مرتکب کبیره کافر است و فسق معادل کفر است.

معتزله

مرتکب کبیره نزد معتزله فاسق است و منزلتی بینابین میان ایمان و کفر دارد؛ یعنی نه کافر است و نه مؤمن.

مرجئه، اهل حدیث و اشاعره

مرتکب کبیره قطعاً مؤمن بوده و در قیامت بخشوده خواهد شد.

شیعه

مؤمن گاهی مرتکب کبیره و فاسق است و گاهی صالح است. ایمان عبارت است از تصدیق با قلب و اقرار با زبان و نبودن هر کدام انسان را در منزله مراتبی از نفاق و فسق قرار می‌دهد؛ اگر تصدیق قلبی نباشد و اقرار زبانی باشد، منافق است؛ و اگر احیاناً تصدیق قلبی با اقرار زبانی یا رفتاری همراه نباشد، فاسق است و به هر حال به بهشت وارد خواهند شد؛ یا با عفو الهی، یا با شفاعت و یا با اتمام عذاب دوزخی برای آنان.

ب. صفات الهی

عینیت صفات با ذات الهی و تباین آنها

شیعه

صفات و اسمای الهی با ذات الهی عینیت دارند.

شیخیه

اسمای الهی با ذات الهی متباین است.

اشاعره

اسمای الهی نه عین ذات الهی و نه معایر با آن است: لا یقال هی هو و لا غیره.

معتزله

در بعضی از صفات عینیت دارد و در بعضی متباین است.

صفات ثبوتی (ایجابی) و سلبی

شیعه

صفات الهی یا ثبوتی است و یا سلبی.

شیخیه

صفات الهی همواره سلبی بوده و صفات به ظاهر ثبوتی نیز به صفات سلبی بازگشت دارند.

معتزله

بعضی ثبوتی و بعضی سلبی است.

اشاعره

نه ثبوتی و نه سلبی بلکه به قدمای ثمانیه قائل است.

مرجئه

مجهول الکنه است و معانی متضاد در صفات است؛ یعنی غفور به معنای این است که ممکن است اصلاً نبخشد و منتقم ممکن است ببخشد.

اسماعیلیه

حقیقت اسما و صفات الهی از ما غایب است و جز معصوم و امام از آن خبر ندارد.

اسمای ذاتی و فعلی

شیعه

در اسمای ذاتی و فعلی خداوند همه کمالات را بالفعل دارا است و انسان در دایره اختیار و مشیت مطلقه الهی و قوانین و سنتهای الهی در عالم توان و اراده و اختیار دارد.

اشاعره

لا یقال هی هو و لا غیره؛ خدا خالق همه افعال عباد است و جبر مطلق است.

معتزله

در صفات فعلی مثل خالقیت معتزله مفوضه نامیده می‌شوند به معنای این که خلق افعال انسانی به دست انسان است و خدا در آن نقشی ندارد.

آیا اسماء الله توقیفی است؟

بعضی از علما به توقیفی بودن اسمای الهی قائلند. ولی دلیل معتبر و محکمی برای این امر نیست.

علم خدا به موجودات

شیعه

بزرگان شیعه در این زمینه نظرات متعددی دارند:

شیخ اشراق

علم حضوری اجمالی

این سینا

علم حصولی و تفصیلی

ملاصدرا

علم حضوری اجمالی در عین کشف تفصیلی

معتزله

علم حصولی تفصیلی

اشاعره

علم حصولی تفصیلی

ج. خلق قرآن

شیعه

کلام الهی مخلوق است.

اشاعره

کلام خدا نفسی و قدیم است.

معتزله

لفظی و مخلوق است با اسناد صدوری نه عروضی.

اهل حدیث و حنابله

کلام الهی از سنخ اصوات و قدیم است.

د. صفات خبریه

صفات مادی مثل ید، استوا و رؤیت.

شیعه

باید تأویل شود.

حشویه و ظاهریه

مادی و جسمانی است.

اشاعره و ماتریدیه

مادی و نه جسمی است.